

УДК 347.6:340.15(5):348.98

Омельчук Олександр Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В ІЗРАЇЛІ

Постановка проблеми. Інтерес до сім'ї в усіх суспільствах, будь-то світських чи релігійних, значний, оскільки важко переоцінити роль цього соціального інституту в соціально-історичному процесі. Як у рамках правової науки, так й у рамках соціологічної науки, інститут шлюбу розглядається як одне з найважливіших підстав виникнення сім'ї як осередку суспільства. Не випадково, що усі зміни в цій галузі права безпосередньо торкаються інституту шлюбу. Отже, проблема регулювання шлюбно-сімейних відносин є однією з найактуальніших для всіх національних правових систем.

Стан дослідження теми. Проблематиці регулювання шлюбних відносин в Ізраїлі приділяють увагу релігіознавці (Л.С. Васильєв, І.М. Яблоков та ін.), компаративісти (Р. Давид, М. Елон, Х. Кьотц, Х. Кох, В.І. Лафітський, Д. Лук'янов, В. Магнус, М.М. Марченко, Д.Я. Примаков, А.Х. Саїдов, О.Ф. Скакун, К. Цвайгерт та ін.) та конституціоналісти (М.В. Байглай, В.П. Воробйов, Н.В. Воєводіна, О.В. Воробйова, Б. А. Страшун та ін.). Існують дослідження з означеної сфери у цивілістичній науці (В.В. Залеський, І.С. Канзафарова, Є.О. Харитонов та ін.).

Однак, незважаючи на те, що юридична наука сформувала значну теоретико-методологічну базу для аналізу шлюбно-сімейних відносин в Ізраїлі, спостерігається недостатність галузевих (цивілістичних) досліджень цієї найважливішої сфери життя соціуму. Отже, є нагальна проблема вивчення питань, пов'язаних з регулюванням інституту шлюбу в Ізраїлі та відносин, що з нього випливають, відповідно до тенденцій суспільно-правового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Ізраїльські правознавці (А. Барак, І. Енгланд) пропонують розглядати ізраїльське право як незалежну систему «змішаної юрисдикції». Воно не належить ні до системи загального права, ні до кодифікованої системи, ні до культури класичного єврейського права [1, с. 7]; як еkleктичне право [2].

Наголошується, що в ізраїльському праві відобразилися компоненти різних юридичних традицій, а також правових інститутів, процесів і явищ як європейського (континентального і загального) права, так і релігійних основ східного права. У країні практично діють дві системи релігійного права – іудейська та ісламська, що застосовуються всередині єврейської і арабської общин [3].

Дослідники сучасної правової системи Ізраїлю вказують на існування в ній двох складових: єврейське (іудейське) релігійне право як історичне право єврейського народу та ізраїльське національне право як вбудовану в державний механізм систему офіційно діючих в країні нормативних положень і настанов [3; 4; 5]. Правова система Ізраїлю представляє собою поєднання різних основоположних правових систем – традиційного релігійного закону та позитивного державного права [6, с. 10].

На виключну важливість сім'ї та її правового статусу у розвитку єврейського суспільства вказує також намагання деяких ізраїльських правознавців покласти історію розвитку інституту сім'ї в основу періодизації правової системи країни [7, с. 30].

Як правова система релігійного типу, правова система Ізраїлю базується на іудейському праві, що являє собою релігійну правову систему, найважливішими джерелами якої є Старий Завіт (перш за все Тора), Талмуд, звичай, постанови й укази мудреців, а також рішення єврейських судів. Сучасна правова система Ізраїлю включає в себе іудейське право лише як одну зі своїх підсистем [4, с. 62]. Джерелами сучасного ізраїльського права є закон, судовий прецедент, підзаконний акт, правовий звичай.

Отже, основними регуляторами шлюбно-сімейних відносин в Ізраїлі є іудейське (релігійне) право, найважливішим джерелом якої є Тора, та нормативно-правові акти світського характеру. Наявність декількох сімейно-правових систем в Ізраїлі обумовлюється релігійними причинами.

Основною сферою регулювання іудейського (релігійного) права є персональне право громадян єврейської національності, а саме питання, які стосуються їхнього особистого статусу. Тобто за допомогою іудейського права регулюється коло таких правовідносин, які зачіпають особисті інтереси кожного єврея: питання одружень і розлучень, матеріального утримання членів сімей та аліментів, питання «заборони» (обмеження в сімейно-шлюбних відносинах недієздатних осіб) [8, с. 261; 9, с. 66].

Іудаїзм вважає шлюб найбільш бажаним статусом людини. Талмуд вбачає в аскетизмі і безшлюбності протиприродний стан, відхилення від норми [10]. Письмова Тора заповідає, що «недобре чоловікові бути самому і він повинен припасти до дружини своєї, щоб стати однією плоттю». Усна Тора говорить: «Людина, у якого немає дружини, приречений на існування без радості, без блаженства, без відчуття істинної цінності життя, без Тори, без захисту і без світу».

Мета іудейського шлюбу, згідно з Біблією, формулюється так: взаємодопомога між чоловіком і жінкою, їх плотська близькість, продовження і збільшення роду людського [11].

До основних нормативно-правових актів, що регулюють шлюбно-сімейні відносини в Ізраїлі, прийнятих парламентом Ізраїлю Кнессетом відносяться:

- Закон про рівноправність жінок (1951 р.), який встановив принцип рівноправності жінки в сімейно-шлюбних відносинах;

- Закон про правоздатність та опікуєнство (1962 р.), який при розлученнях та вирішенні питань усиновлення або удочеріння ставить на перший план інтереси дітей;

- Закон про майнові відносини подружжя (1973 р.), який закріплює принцип «рівноправності і співробітництва» подружжя при вирішенні майнових суперечок між ними. Цей закон запровадив та легітимував шлюбний контракт.

Метою шлюбного договору є закріплення в ньому майнових прав та обов'язків подружжя в період шлюбу і, крім того, уникнути суперечок щодо розподілу майна у випадку його розірвання. Шлюбний договір повинен бути оформлений не тільки в письмовій формі, а й затверджений судом з сімейних справ або рабинатським (релігійним) судом (п. 1 ст. 2 Закону Ізраїлю про майнові відносини між подружжям). Присутність сторін в суді при розгляді шлюбного договору є обов'язковим. Суд повинен переконатися, що договір є результатом вільного волевиявлення сторін і що подружжя розуміють його сенс і юридичні наслідки (п. 2 ст. 2 Закону Ізраїлю про майнові відносини між подружжям).

Шлюбний договір, укладений перед вступом у шлюб або безпосередньо на момент укладення шлюбу, може бути затверджений також особою, що здійснює реєстрацію шлюбу (наприклад, раввином). У цьому випадку повноваження раввина прирівнюються до повноважень суду.

Шлюбний договір, оформлений перед вступом у шлюб, може бути завірений нотаріусом відповідно до закону про нотаріат. У цьому випадку нотаріус виконує функції суду і зобов'язаний упевнитися, що особи, які вступають в шлюбні відносини, розуміють зміст договору і укладають його за згодою подружжя (п. 3 ст. 2 Закону Ізраїлю про майнові відносини між подружжям) [12].

Тобто, якщо між подружжям не було укладено шлюбний контракт, то діють положення, відповідно до яких не входить до складу спільного майна чоловіка і дружини майно, яке було у кожного з подружжя до шлюбу, а також майно, отримане в подарунок або за спадок під час шлюбу.

Однак існує прецедентне рішення Верховного суду Ізраїлю «у справі Адар», згідно з яким за дружиною було визнано право на половину квартири, яка була придбана чоловіком до укладення шлюбу. Суд врахував в даному випадку, що чоловік і жінка жили в шлюбі 30 років, обидва вкладали зусилля і кошти на утримання і поліпшення квартири, а також той факт, що квартира була придбана безпосередньо перед вступом у шлюб, і що дружина передала чоловікові всі свої заощадження для того, щоб він вклав їх в придбання квартири. Отже, коли мова йде про багаторічні шлюби, незважаючи на те, що квартира була придбана одним з подружжя до вступу в шлюб, презумпція спільного майна, виходячи з обставин справи, може поширитися також і на цю квартиру.

В останні роки в Ізраїлі досить актуальною є проблема так званого фактичного шлюбу. Також подружні стосунки в Ізраїлі іменуються ще як «цивільне подружжя» (або дослівно «подружжя, відомі у суспільстві») [13, с. 14-15]. До такої категорії шлюбних відносин відносяться особи, які проживають разом, але не бажають оформити шлюб за релігійними законами і традиціями, визнаними державою, а також не мають можливості зареєструвати шлюб у межах держави, що, як правило, стосується змішаних пар. Сутність такого шлюбу визначив у прецедентному рішенні Верховного суду Ізраїлю суддя Берензон, а саме: «Є тут два основних елементи: подружнє життя і ведення спільного домашнього господарства. Перший елемент складається з інтимних відносин чоловіка і дружини, прихильності та вірності, що показують, що вони зв'язали долі один з одним. Другий елемент – ведення спільного домашнього господарства, причому не просто

ведення спільного господарства для зручності або особистих потреб, а ведення спільного господарства, яке природно виникає з сімейного життя чоловіка і дружини, що поєднали своє життя... » [12].

При фактичному шлюбі нерідко виникає питання про режим спільно нажитого або роздільного майна. Судова практика Ізраїлю йде по шляху розширення прав фактичного подружжя у майнових відносинах: «Одним з варіантів такого роду відносин є договір між фактичними подружжям, який повинен бути затверджений судом» [12].

До недавнього в Ізраїлі легітимними вважалися лише внутрішньоконфесійні шлюби, укладені відповідними чиновниками, які були представниками відповідної релігійної конфесії. Тобто в Ізраїлі не визнавалися змішані шлюби. Ізраїль визнавав і визнає шлюби, укладені за кордоном незалежно від національно-релігійної приналежності людей. У 2010 р. у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин стався прорив. Було прийнято Закон про подружній союз осіб, які не сповідують релігію, який дозволив офіційно реєструвати цивільний шлюб (тобто світський) в Ізраїлі тим людям, в яких одна або обидві сторони не належать до будь-якої релігійної конфесії [14]. Згідно приписів Закону, особами, які не сповідують релігію, визнаються такі, що не є євреями, мусульманами, друзами чи християнами.

Функції реєстрації шлюбного союзу не релігійних пар покладено на реєстратора шлюбних союзів, який призначається Міністром юстиції і є співробітником юридичного відділу Міністерства юстиції. Прохання на ім'я реєстратора шлюбних союзів разом з супровідними документами передається на перевірку в релігійні суди усіх офіційних конфесій. У разі, якщо ті підтвердять, що одна або обидві сторони подружжя не належать до будь-якої конфесії, шлюб реєструється.

Але склалася дивна практика. Здавалося б, відповідно до Закону про подружній союз осіб, які не сповідують релігію 2010 р., порушено багатовікову традицію щодо дійсності в Ізраїлі лише релігійних шлюбів. Відкрито вільний шлях до укладання подібних шлюбів. Однак громадяни Ізраїлю, які бажають укласти такого роду шлюб, здійснюють це, як і до прийняття відповідного закону, на Кіпрі та

Празі. Очевидно, необхіден час для сприйняття нововведень, які трансформують досить радикально інститут шлюбу в Ізраїлі.

Юридично визнаючи певні види шлюбу та сім'ї, держава, крім безпосередніх пільг, забезпечує легітимацію певного способу життя. Отже, легітимація певних видів шлюбів пов'язана з державними пільгами, у сфері надання яких заборонена будь-яка дискримінація. Знаковим у цьому питанні є рішення Верховного Суду держави Ізраїль (Бейт Мішпат ха-Елієн), який також функціонує як «Вищий Суд Справедливості» (скорочено БАГАЦ – від івритського «Бейт Мишпат Гавоа ле-Цедек»). Цей державний орган наділений винятковими повноваженнями, він є вищою судовою інстанцією в Ізраїлі, рішення якої є обов'язковими не тільки для усіх судових органів нижчої інстанції, а й для усіх державних установ виконавчої та законодавчої влади. БАГАЦ користується своїми повноваженнями, щоб зрівняти права сімей і «пар, відомих у суспільстві». Оскільки останнє поняття досить розмите, рішення Вищого Суду Справедливості у «справі Данович» дозволило включити в нього і содомітів. Так, у 1995 р. після того, як в БАГАЦ потрапила «справа Данович», кампанії Ель Аль довелося виплатити пенсію після загибелі пілота його гомосексуальному партнеру. Згідно з рішенням Вищого Суду Справедливості у справі «Бренер-Кадиш» 2005 р. за лесбійками прецедентно було визнано право на усиновлення, раніше закріплене лише за подружжям [14].

Отже, судова практика найвищого судового органу Ізраїлю спрямована на реалізацію докрити, спрямованої на зрівняння прав різних сексуальних та етнічних меншин в традиційних сімей. Однак ставлення суспільства до таких трансформацій неоднозначне, релігійні діячі та релігійні партії сприймають це негативно.

Висновки. Специфіка регулювання шлюбно-сімейних відносин базується на специфіці правової системи Ізраїлю та особливостях державно-правового розвитку.

Постійне опікування держави проблемами шлюбно-сімейних відносин створює сприятливе середовище для розвитку інституту сім'ї, що безпосередньо пов'язано з удосконаленням сімейного законодавства Ізраїлю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Примаков Д. Я. История еврейского и израильского права / Д. Я. Примаков. – М. : ИнфотропикМедия, 2015. – 212 с.
2. Элон М. Еврейское право / М. Элон ; под общ. ред. И. Ю. Козлихина. – СПб. : Юридический центр прессы, 2002. – 611 с.
3. Оксамытний В. В. Многоаспектность источников современной правовой системы Израйля / В. В. Оксамытний. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/mnogoaspektnost-istochnikov-sovremennoy-pravovoy-sistemy-izrailya>
4. Лук'янов Д. Джерела іудейського права та сучасне право Ізраїлю / Д. Лук'янов // Вісник Академії правових наук України. – 2013. – № 3. – С. 56-63.
5. Марченко М.Н. Источники права : учеб. пособие / М.Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 760 с.

